

Natalia Długosz

Adam Mickiewicz University, Poznań

natrek@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0001-5654-2018

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE

NR 23 (2022)

DOI: 10.14746/pss.2022.23.16

Data przesłania tekstu do redakcji: 25.03.2022

Data przyjęcia tekstu do druku: 28.04.2022

Kto, kiedy i gdzie w *Żywocie* *św. Konstantina-Cyryla* – klucz do lektury

Мая Иванова, Цветомира Данова, *Кой, кога, къде в простанното житие на св. Конатсантин-Кирил*, Издател: Кирило-Методиевски Научен Център На БАН, серия Библиотека „Легенда”, София 2021, 303 с.

ABSTRACT: Długosz Natalia, *Vita Constantini: Who, When, Where*, “Poznańskie Studia Slawistyczne” 23. Poznań 2022. Wydawnictwo “Poznańskie Studia Polonistyczne,” Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 331–340. ISSN 2084-3011.

This review is a short presentation and an analysis of the book *Кой, кога, къде в простанното житие на св. Константин-Кирил (Vita Constantini: who, when, where)* by Maya Ivanova and Tsvetomira Danova, published in 2021 in Sofia. The book consists of two main parts. The first and most extensive part is a kind of lexicon with 177 entries: personal name and by-names of actual historical figures; biblical and mythological characters; names of ethnonyms, tribes and languages; geographic names (including names of sacred objects), difficult and archaic words. Part II contains the text of the *Vita*. The book is a handbook intended for a wide group of lay audiences, including Bulgarian Studies scholars abroad. This handbook is a coherent and well-thought-out entity. The study combines the condition of scientific credibility with the feature of accessibility. There is a need for similar teaching aids in the didactic process of students of Slavic studies.

KEYWORDS: *Vita Constantini*; medieval hagiographic literature; Slavic studies; reference book; didactic aspect

14 lutego 2022 roku Cyrylo-Metodejskie Centrum Badawcze Bułgarskiej Akademii Nauk we współpracy z Muzeum Narodowym „Ziemia i ludzie” już po raz dziesiąty zorganizowało uroczyste spotkanie obchodów Dnia Świętych Cyryla i Metodego, podczas którego zaprezentowano nową pozycję wydawniczą zatytułowaną *Кой, кога, къде в пространното житие на св. Конатсантин-Кирил* [Kto, kiedy i gdzie w obszernym Żywocie św. Konstantyna-Cyryla], powstałą we współautorstwie docent Mai Ivanowej oraz doktor Cvetomiry Danovej. Książkę wydano w ramach serii *Biblioteka „Legenda”*. Seria ma na celu upowszechnienie w przystępny sposób wiedzy naukowej szerokiemu gremium odbiorców. W tym przypadku mowa o fundamentalnym dla słowianoznawstwa utworze, jaki stanowi obszerny *Żywot św. Konstantyna-Cyryla*.

Książka, o której mowa, to *vademecum* adresowane zwłaszcza do uczniów bułgarskich szkół średnich. Określenia *vademecum* używam tutaj umyślnie, mając na względzie jego etymologię (łac. *vade mecum* ‘pójdź ze mną’). Opracowanie ma bowiem służyć jako pomoc pedagogiczna w odczytywaniu i rozumieniu obszernego *Żywotu św. Konstantyna-Cyryla*, co podkreślają same Autorki (Иванова, Данова, 2021, 10–11, 14). Książka została zatem pomyślana i zaprojektowana jako przewodnik po średniowiecznym tekście literackim, który zawiera ważne treści religijno-teologiczne i jest jednocześnie cennym dokumentem o treści biograficzno-historycznej.

Struktura omawianej pozycji wydawniczej jest dobrze przemyślana. Otwiera ją słowo wprowadzenia Auterek, gdzie jasno wykładają cel, jaki im przyświeca – mianowicie książka uwzględnia bułgarskie standardy nauczania literatury i języka bułgarskiego na poziomie szkoły średniej i ma stanowić instruktażową pomoc w lekturze, rozumieniu i interpretacji, a tym samym w docieraniu do treści utworu. Pierwsza, najobszerniejsza część publikacji ma charakter leksykonu, który zawiera 177 haseł, z czego 158 to słowa występujące w tekście *Żywotu*, natomiast 19 pozostałych to nazwy i pojęcia w tekście nieobecne, ale uznane przez Autorki za kluczowe dla jego ukontekstowania z jednej strony w realiach historyczno-kulturowych epoki, z drugiej strony w odniesieniu do praktyk religijnych związanych ze świętym i jego kultem we współczesności. Wśród tego typu haseł znalazły się np. *венециански диспут* [dysputa wenecka], *моравска мисия* [misja morawska], *сарацинска мисия* [misja do

Saracenów], *гроб на св. Константин-Кирил в Рим* [grób św. Konstantyna-Cyryla w Rzymie], *дати за честване на св. Константин-Кирил* [daty wspomnień świętego Konstantyna-Cyryla], *числа и дати (реални и символични)* [liczby i daty (rzeczywiste i symboliczne)] i inne. Leksykon uwzględnia postaci biblijne, mityczne i historyczne, inne nazwy własne (zwłaszcza nazwy etnosów, plemion i języków; nazwy geograficzne; nazwy obiektów sakralnych), terminy religijne (w tym nazwy instytucji religijnych, nazwy duchowieństwa i dostojników kościelnych, nazwy ksiąg świętych, nabożeństw i inne) oraz wyrazy trudne i archaiczne. Artykuły hasłowe są bardzo skondensowane i zredagowane w taki sposób, że nie tyle przekazują wiedzę encyklopedyczną na dany temat (Autorki zresztą do tego nie pretendują), co uwzględniają treści najistotniejsze dla właściwego odczytania i zrozumienia tekstu. Z pewnością sporządzenie takiego typu opracowania wymaga od Autorek nie tylko biegłej znajomości jednego z najstarszych słowiańskich zabytków hagiograficznych, ale także wcześniejszego rozeznania w literaturze podręcznikowej na jego temat oraz założenia konkretnego odbiorcy. Trafny dobór haseł słownikowych, klarowny sposób opracowania artykułów hasłowych oraz uwzględnienie w nich najistotniejszych treści w celu wyjaśnienia wewnętrznego sensu utworu literackiego stanowi niewątpliwą zaletę opracowania i tym samym skutecznie oraz przystępnie rekonstruuje kulturowe tło misji Świętych Braci. Dane dotyczące kontekstu kulturowego pokazują z jednej strony specyfikę średniowiecznej religijności chrześcijańskiej – objaśniają bowiem nazwy nabożeństw (*утерня* ‘jutrznia’, *повечерие* ‘powieczерze/kompleta’, *вечерня* ‘wieczernia/nieszpory wschodnie’ itp.); funkcje dostojników kościelnych, i dostarczają w ten sposób danych na temat przebiegu kariery duchowieństwa, np. *клир* ‘duchowieństwo’, *епископ* ‘biskup’, *патриарх* ‘patriarcha’, *папа* ‘papież’; wyjaśniają tytuły dostojników państwowych, urzędników i uczonych w piśmie, np. *стратег* ‘strateg’, *логотет* ‘logoteta’, *княз* ‘książe’, *граматик* ‘gramatyk’, *библиотекар* ‘bibliotekarz’. Z drugiej strony ukazują różnorodność, wielokulturowość, wielowyznanowość średniowiecznego świata. Leksykon zawiera kilkanaście nazw etnonimicznych, poza chrześcijańską terminologią religijną obejmuje takie hasła, jak: *коран* ‘koran’, *кляняме се на изток* ‘kłaniać się ku wschodowi’, *кляняме се на запад* ‘kłaniać się ku zachodowi’, uwzględnia nazwy

godności i tytułów wielu kultur (np. *каган* 'kagan', *княз* 'książe'). Ekuumenizm, poszanowanie różnic i lokalnych tradycji to niewątpliwie wartości charakteryzujące podjętą przez Świętych Braci misję ewangelizacyjną. Dobór haseł wyjaśnianych w części leksykograficznej opracowania wzmacnia tę tezę i unaoczniaobecność w tekście *Żywotu świętego Konstantyna-Cyryla* słownictwa z różnych rejestrów i tradycji kulturowych. Oprócz tego w artykułach hasłowych leksykonu zawarto wiele treści zaprojektowanych z myślą o konkretnym odbiorcy. I tak np. wśród artykułów hasłowych pod *апостоли* 'apostołowie' znajdujemy m.in. wyjaśnienie, dlaczego święci Konstantyn-Cyryl i Metody są uznani za Apostołów Słowian. W innym miejscu wyjaśnione zostaje hasło *велеглави човеци* 'ludzie wielkogłowi'. Te, jak i wiele podobnych komentarzy, które z punktu widzenia badacza problematyki są oczywiste, mogą okazać się bardzo pomocne w pracy ucznia lub studenta z tekstem. Dla współczesnego młodego człowieka treści te wcale oczywiste być nie muszą i, jak wiemy z praktyki dydaktycznej, z reguły nie są.

W dalszej części książki zamieszczono sam tekst *Żywotu świętego Konstantyna-Cyryla* w przekładzie na współczesny język bułgarski Christo Kodowa (Kodov, 1981). Tekst został na nowo zestrukturyzowany przez Autorki opracowania zgodnie z tradycją i podzielony na 18 rozdziałów, nawiązując tym samym do pierwszego wydania przekładu *Żywotu* słowackiego uczonego Pawła Józefa Szafarzyka (1851). Powrót do określonego układu całości z pewnością ułatwia lekturę, a wybór tłumaczenia najbardziej aktualnego językowo i wykonanego przez znakomitego bułgarskiego paleografa także należy uznać za słuszny. Jest on zresztą podyktowany faktem, że w procesie edukacji szkolnej bułgarscy uczniowie zapoznają się z *Żywotem* w tym właśnie wariantcie. Tekst utworu literackiego poprzedzają wskazówki dotyczące sposobu jego odczytywania.

Na końcu książki zawiera dwa cenne wykazy. Po pierwsze to chronologicznie uporządkowany spis wszystkich przekładów *Żywotu* na współczesny język bułgarski, począwszy od roku 1912. Drugi, obszerny wykaz to spis literatury wykorzystanej przy powstawaniu publikacji, ale także spis szeroko rozumianej literatury przedmiotu. Wykaz uwzględnia: 1) słowniki, encyklopedie i kompendia; 2) podręczniki, różne wydania zabytków piśmiennictwa starobułgarskiego oraz chrestomatie; 3) studia i monografie naukowe dotyczące *Żywotu świętego Konstantyna-Cyryla*.

Bibliografia zawiera łącznie ponad 100 pozycji, wśród których przeważają opracowania bułgarskich autorów i uczonych, ale obejmuje także ważne studia paleografów slawistów zagranicznych – niemieckich, czeskich, włoskich, ukraińskich i rosyjskich. Myślę, że to, czego zabrakło w opracowaniu, to informacje o ważnych bułgarskich tekstach kultury odwołujących się do tradycji cyrylometodejskiej (tudzież do mitu cyrylometodejskiego). Mam na uwadze choćby wielokrotnie wydawany w okresie międzywojennym zbiór opowiadań dla dzieci *Sv. sv. Kiril i Metodij* autorstwa Christo Złatinczewa¹ (Златинчев, 1928).

Książka Mai Ivanowej i Cvetomiry Danovej stanowi spójną i dobrze przemyślaną całość, która z pewnością wesprze proces dydaktyczny w Bułgarii, zgodnie z jej założonym przeznaczeniem.

Opracowanie łączy w sobie dwie istotne właściwości – z jednej strony dostarcza cennej wiedzy na temat realiów epoki, duchowieństwa, egzegezy biblijnej, spełniając tym samym warunek wiarygodności naukowej, z drugiej zaś strony treści te zostają wyłożone w sposób przystępny, czytelny dla laickiego odbiorcy. Dodatkowa i niewątpliwa zaleta publikacji to elegancka szata graficzna oraz poręczne, kieszonkowe wydanie. Tu należy wspomnieć, że z książki można korzystać w wolnym dostępie elektronicznym.

Założonym odbiorcą publikacji są uczniowie bułgarskich szkół średnich, a poniekąd również ich nauczyciele. Towarzyszy mi jednak nieodparte przekonanie, że tego typu opracowanie mogłoby stanowić cenną pomoc dydaktyczną w nauczaniu studentów slawistyki w Polsce, a także w innych krajach europejskich, zarówno ze wschodniego, jak i zwłaszcza z zachodniego kręgu kulturowego. Oczywiście musiałaby ona uwzględnić stan polskiej (lub innego kraju docelowego) nauki na temat żywotów i dzieła świętych Cyryla i Metodego. Nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, że Święci Bracia, choć wyrosli w kulturze greckiej, z powodzeniem przygotowali grunt pod chrystianizację także terenów

1 O tym i o innych tego typu tekstach znajdujemy informację m.in. w rozdziale *Bułgarskie dziedzictwo cyrylometodejskie w Leksykonie idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach XVIII–XIX wiek*, tom. 10. Red. Grażyna Szwat-Gyłybowa (cf. Drzewiecka, 2020) oraz w studium Marcina Wojtczaka *Mit cyrylometodejski w kręgu bułgarskiej idei narodowej* (Wojtczak, 2006).

zachodniej Słowiańszczyzny. Za cel nadrzędny uznali misję ewangelizacyjną, a tym samym odrzucili wszelkie przejawy dyskryminacji między narodami (cf. Moskałyk, 2011, 252). Dowody powodzenia misji przynosi m.in. bogata literatura cyrylo-metodejska, pisma urzędowe liturgiczne i kościelne (cf. Naumow, 1985, 26–35). Świadectwem na to, że mamy do czynienia z „żywą przeszłością” misji cyrylo-metodejskiej także wśród Słowian zachodnich, są powstające współcześnie różnego typu teksty kultury choćby na gruncie czeskim i słowackim. Rzeczywistość tę potwierdza wiele artefaktów – motywy misji cyrylo-metodejskiej pojawiają się w dziewiętnastowiecznej poezji (m.in. *Velehradky*, v. Soukop, 1862) i w kulturze muzycznej (zwłaszcza w muzyce sakralnej) regionu przełomu wieków XIX i XX (cf. Andrzejewski, 2013). Potwierdzeniem żywotności dziedzictwa cyrylo-metodejskiego w Czechach i na Słowacji są także narodowe obchody 1150 rocznicy (2013 rok) przybycia Świętych Braci. Z tej okazji powstał artefakt popkulturowy: film *Cyryl a Metoděj – Apoštolové Slovanů* (Cyryl i Metody – Apostołowie Słowian) w reżyserii Petra Nikolaeva². Wkrótce po premierze filmu, w 2014 roku, nakręcono na jego kanwie serial, wyświetlany w 2016 roku także w polskiej telewizji na kanale TVP3.

Nie ulega jednak wątpliwości, że pomocy dydaktycznej na wzór omawianego leksykonu w nauczaniu akademickim najzwyczajniej brakuje. Coraz trudniej przekonać studentów do lektury jedyne istniejącego przekładu na język polski obszernych *Żywotów* Konstantyna-Cyryla i Metodego, opatrzonych komentarzem Tadeusza Lehra-Spławińskiego i Franciszka Sławskiego (wyd. I 1959 i wyd. II 1967). Stają się one tekstami dla polskich studentów abstrakcyjnymi i mentalnie odległymi. Decyduje o tym nie tylko upływ czasu, ale także brak dostosowanych do współczesnego odbiorcy pomocy naukowych. Jako dydaktyk z przygotowaniem bułgarystycznym posiadam przywilej i możliwość skorzystania z książki Mai Ivanowej i Cvetomiry Danovej w trakcie prowadzonego dla poznańskich slawistów kursu gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na tle starej literatury. Coraz dotkliwiej jednak dostrzegam,

² Film powstał w koprodukcji czesko-słowacko-serbsko-rosyjsko-słoweńskiej. Ekranizacja żywota Świętych Braci i ich misji spotkała się z wieloma krytycznymi recenzjami zarówno znawców tematu, jak i widzów, i nie stała się hitem kasowym.

że *Żywyoty* Świętych Braci, ich dzieło, tradycja cyrylo-metodiańska, które są przecież częścią rodzimego dziedzictwa kulturowego całej Słowiańszczyzny wzbudzają z każdym rokiem mniejsze zainteresowanie. Idea cyrylo-metodiańska jest w różnym stopniu pielęgnowana i w różnym stopniu znana współczesnym narodom słowiańskim. Pielęgnowanie pamięci o dziele Świętych Braci ma zupełnie inny wymiar w Bułgarii, w Macedonii czy na Słowacji aniżeli w Polsce. Uwaga polskiego społeczeństwa przez moment skupiła się na Apostołach Słowiańszczyzny w latach 80. minionego stulecia za sprawą Jana Pawła II, kiedy listem apostołskim *Eregiae virtus* z 21 grudnia 1980 roku ogłosił ich współpatronami Europy, a w encyklice *Slavorum Apostoli* z 2 czerwca 1985 roku zwrócił uwagę na „żywą aktualność” (AAS, 1985; cit. per Gajek, Górka, 1991, 168) tych postaci, na poszanowanie innych kultur i lokalnych tradycji (AAS, 1985; cit. per Gajek, Górka, 1991, 174), które wyznawali, wreszcie na upowszechnienie idei ekumenizmu i poszukiwania dialogu z przeciwnikami (AAS, 1985; cit. per Gajek, Górka, 1991, 178). I choć na stawiane przez współczesnych uczonych pytania i wątpliwości o to: „Jak wielu mieszkańców Europy (i – szerzej – współczesnego świata) interesuje się tak rozumianym dialogiem? Jak wygląda współpraca między nimi? Jakie są jej efekty?” (Kabzińska, 2017, 236) trudno znaleźć satysfakcjonującą odpowiedź, zadanie przywracania znaczenia misji Świętych Braci jako konkretnego wzoru dialogu mającego siłę sprawczą przekształcania rzeczywistości w drodze pokoju leży także w gestii akademików. W dzisiejszym świecie Słowian tak bardzo dotkniętym konfliktami i cierpieniem, warto skierować uwagę na teksty utworów literackich będące jednocześnie świadectwami historyczno-politycznymi, by przypomnieć wartości dla Słowiańszczyzny niegdyś fundamentalne. Niestety zarzucenie nauczania gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego na wielu kierunkach studiów o profilu slawistycznym w Europie i na świecie najlepiej oddaje fakt, że niewiele osób dzisiaj jest świadomych, dostrzega i docenia świadectwa dorobku średniowiecza. W kręgu kultur słowiańskich to właśnie wczesne misje chrystianizacyjne i średniowieczne piśmiennictwo religijne dają początek procesom państwowotwórczym, wpływają na umocnienie młodych organizmów i włączają je do łacińskiego bądź greckiego kręgu kultury europejskiej. Dorobek średniowiecza to w dużej mierze podwaliny współczesnej Europy.

Bibliografia

- AAS. (1985). *Encyklika Ojca św. Jana Pawła II „Slavorum Apostoli” skierowana do biskupów i kapłanów, do rodzin zakonnych, do wszystkich wierzących chrześcijan w tysięczną rocznicę dzieła ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego (2 czerwca 1985 r.)*. W: *Cyryl i Metody – Apostołowie i nauczyciele Słowian*. Red. J. Gajek, L. Górka. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, s. 167–188.
- Andrzejewski, M. (2013). *Święci Cyryl i Metody w kulturze muzycznej XIX i pierwszej połowie XX wieku w kontekście oddziaływania idei słowiańskiej*. „Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Edukacja muzyczna”, z. VIII, s. 59–79.
- Drzewiecka, E. (2020). *Bułgarskie dziedzictwo cyrylometodejskie*. W: *Leksykon idei wędrownych na słowiańskich Bałkanach XVIII–XXI wiek*. Red. G. Szwat-Gyłybowa. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, s. 52–56.
- Jan Paweł II (1980). *Eregiae virtutis*. Watykan: Liberia Editrice Vaticana, <https://tinyurl.com/2demmjat> (14.03.2022).
- Kabzińska, I. (2017). *Europejska misja Słowian. Wątpliwości i pytania. Wschodnioznawstwo 2017*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Arboretum, s. 219–246.
- Lehr-Spławiński, T. (przeł. i oprac.) (1959). *Żywoty Konstancyjna i Metodego (obszerne)*. Poznań: Instytut Zachodni (wyd. 2 popr. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1967).
- Moskały, J. (2011). *Cyryla i Metodego dzieło chrystianizacji Słowian*. „Teologia w Polsce 5”, z. 2, s. 249–258.
- Naumow, A. (1985). *Pasterze wiernych Słowian: Święci Cyryl i Metody*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Soukop, J.N. (1862). *Velehradky. Kytice z Moravy k tisíciletému jubileu Cyrillo-Methodějskému*. Praha: Bedřich Stýblo.
- Szafarzyk, P.J. (2003). *Słowiańskie starożytności*. Korekta i posłowie T. Lewaszkiewicz i J. Strzelczyk. Poznań: PTPN.
- Wojtczak, M. (2006). *Mit cyrylometodejski w kręgu bułgarskiej idei narodowej*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Иванова, М., Данова, Ц. (2021). *Кой, кога, къде в пространното житие на св. Константин-Кирил*. София: Кирило-Методиевски Научен Център на БАН, серия Библиотека „Легенда”.
- Кодов, Хр. (1981). *Пространни жития на светите братя Кирил и Методи*. София: Синодално издателство.
- Златинчев, Хр. (1928). *Св. св. Кирил и Методий*. София: Хемус
- [Ivanova, M., Danova C. (2021). *Koj, koga, k’de v prostrannoto žitie na sv. Konstantin-Kiril*. Sofiâ: Kirilo-Methodievski Naučen Cent’r na BAN, seriâ Biblioteka „Legenda”.
- Kodov, Ch. (1981). *Prostranni žitiâ na svetite bratâ Kiril i Metodi*. Sofiâ: Sinodalno izdatelstvo.
- Zlatinčev, Ch. (1928). *Sv. sv. Kiril i Metodij*. Sofiâ: Hemus.]

- **NATALIA DŁUGOSZ**—associate professor at Adam Mickiewicz University, Poznań (Institute of Slavic Philology). Scientific interests oscillate around the following issues: confrontational linguistics (especially Bulgarian-Polish comparative word formation), ethnolinguistics (research on selected elements of the Slavic Linguistic Picture of the World), minority languages (especially the Gorani language) and cognitive-communicative description of the meaning of new lexical units. Author of the monographs: *Słowotwórstwo polskich i bułgarskich deminutywów rzeczownikowych* (The Word Building of Polish and Bulgarian Nominal Diminutives, 2009) and *O znakach ubezwłasnowolnionych, czyli o nowych polskich i bułgarskich compositach bezafiksalnych w medialnym dyskursie publicystycznym* (On Incapacitated Symbols: About the New Polish and Bulgarian Non-Affixal Composites in the Media Discourse, 2017) and several dozen articles.